

اولین نشست تخصصی «نگاهی به بایسته‌های تربیت اخلاقی در حوزه علمیه» در روز پژوهش

1394-9-29

حجت الاسلام والمسلمین دکتر جباران، در این نشست، به تبیین و تحلیل مسائل زیر پرداختند:

اخلاق بدون همراهی تربیت، کارآمد نیست

این که دین اسلام آموزه‌های اخلاقی کارآمدی دارد مهم نیست؛ مهم این است که مسلمان‌ها به این آموزه‌ها متخلق باشند. قانونی که در کتاب قانون است تا به عمل درنیاید دردی از انسان درمان نمی‌کند.

علم در یک تقسیم دارای دو قسم است: علم مکاشفه و علم معامله.

علم مکاشفه دانشی است که مطلوب آن آگاهی است، کسی که یکی از علوم مکاشفه را فرا می‌گیرد، با دانستن گزاره‌های آن، به ارزشی که علم در پی ایجاد آن تأسیس شده، دست می‌یابد؛ مثل خداشناسی که برای آگاهی به ذات و صفات خداوند متعال بنا شده است.

علم معامله دانشی است که یادگیری آن به خودی خود چیزی بر انسان نمی‌افزاید دانستن گزاره‌های علوم معاملی در صورتی ارزشمند است که مقدمه عمل قرار گیرد مثل فقه، دانستن احکام شرعی در صورتی ارزشمند است که انسان به آن عمل کند، واجبات الهی را انجام دهد و از محرمات بپرهیزد، یعنی دانستن احکام وسیله‌ای باشد که انسان وظایف بندگی‌اش را انجام دهد.

«علم اخلاق» اگر مقدمه عمل نباشد، تعلیم و تعلم آن، تضييع عمر است

علم اخلاق از علوم معامله است به این معنی که صرف دانستن گزاره‌های اخلاقی، به خودی خود، ارزشی ندارد؛ بلکه می‌توان گفت اگر مقدمه عمل نباشد، تعلیم و تعلم آن، تضييع عمر است و چه بسا مقدمات هلاکت انسان را فراهم کند؛ به این معنی که انسان با یادگیری اخلاق، مفاهیم زیادی را در خزانه ذهن خود انباشته می‌کند و چون به آن‌ها عمل نمی‌کند و به تهذیب نفس خویش نمی‌پردازد، به دانسته‌های خود مغرور و به بدترین وادی هلاکت کشیده می‌شود.

تشابه «علم اخلاق»، با علوم دیگر

علم اخلاق از جهتی با حکمت و فلسفه مشابهت دارد و از جهتی با علم فقه آن جا که از حقایق صفات و

سجایا بحث می‌کند. علم اخلاق، هم خانواده فلسفه است، چرا که از حقیقت یک موجود پرده بر می‌دارد و می‌توان گفت نوعی هستی‌شناسی است؛ به عنوان مثال، «حسد» یک حقیقت است که در نفس انسان پدید می‌آید، به عبارت دیگر، حالتی از نفس انسان است و به هر حال یک موجود است.

تربیت اخلاقی

در تراث اخلاقی ما به این نکته توجه بوده در کتب اخلاقی مثل احیاء و ... وقتی از یک فضیلت بحث می‌شود، در پایان، راه کسب آن را هم نشان می‌دهند و وقتی از یک رذیلت بحث می‌شود در پایان، راه درمان آن را هم بحث می‌کنند؛ ولی این راهکارها باز در حد توصیه است. کاربردی نیستند.

مثلاً سید عبدالله شبر، برای درمان حسد نوشته است دو راه وجود دارد: علمی و عملی؛ علاج علمی این مرض به این است که بدانی حسد، خسران دنیا و آخرت را در پی دارد؛ زیرا حسد چیزی نیست جز خشم بر قضای الاهی و ناخوش داشتن نعمتی که بین بندگان کرده و بیزاری از عدل او که با حکمت خفیه خود در ملکش اقامه نموده و این جنایتی بس بزرگ است.

از طرف دیگر بداند که با حسد از زیّ اولیاء خدا خارج شده و با کفار و شیطان هم مسلک گشته است؛ چه این که اولیای خدا بندگان او را دوست دارند و ابلیس و کفار پیوسته برای مؤمنین آرزوی بلا می‌کنند و زوال نعمت آن‌ها را خواستارند.

این حرف درست است؛ ولی توجّه حسود در بحبوحه حسد به این معارف، اول مشکل است. حسود در حالت حسد، خودش را محق می‌داند بغض محسود باعث می‌شود او را مستحق هر بلایی ببیند

دانش تربیت اخلاقی

وقتی به ناکارآمدی اخلاق بدون تربیت از یک سو و عدم کفایت توصیه‌های تربیتی موجد در تراث اخلاقی توجه می‌کنیم نیاز به تأسیس دانش تربیت اخلاقی به وضوح خود را نشان می‌دهد. برای این که حدود و ارکان تربیت اخلاقی معلوم شود، نخست باید بدانیم تربیت چیست.

چیستی تربیت

«تربیت» از سویی علم است چون دارای موضوع و هدف و روش است.

از سویی فن است زیرا در فرایند تربیت، رشد و تکامل قوای انسانی تحت مراقبت می‌آید و این نظارت و مراقبت، نیاز به تکنیک دارد. به همین دلیل ممکن است کسی با سواد و عالم باشد ولی مربی نباشد. همان‌طور که معلمی یک فن است و هر عالمی یک معلم نیست.

از سویی هنر است چون مربی با روح و روان انسان سر و کار دارد که از هر لطیفی لطیف‌تر است مربی سازمان روانی متربی را تغییر می‌دهد و آنگونه که خود می‌پسندد از نو می‌سازد و سازمان جدید می‌دهد. نظم و چینش جدید نیاز به روحیه خلاق و هنرمندانه دارد.

از سوی دیگر، خدمت است هم به مربی و هم به جامعه انسانی. خدمت به مربی است، چون او را رشد می‌دهد و خدمت به جامعه انسانی است چون یکی از اعضای آن را رشید و بزرگ و مفیدتر می‌کند و مجموعه با رشد اعضای خود بزرگ‌تر می‌شود.

بنابر این، تربیت در چهار حوزه جا می‌گیرد: حوزه علوم، حوزه هنرها، حوزه تکنیک‌ها و فنون و حوزه خدمات.

در ادامه، تربیت اخلاقی به عنوان یک علم میان رشته‌ای، با رشته تربیت بدنی مقایسه گردید.